

Kemal Tahir'in “malı”, “mülkü” ve Ermeniler

FUAT DÜNDAR

“Kemal Tahir'in romanlarında Ermeniler” içerikli bir yazı önerisi karşısında önce şaşırıdım. Birkaç nedenle. Edebiyatla değil (siyasi) tarih ile ilgilenen biri olarak, her tarihçi gibi, tarihsel gerçeklik derdinde ve kurgu karşıtıydım. Tarihçiler, kurguya negatif bakar, tarih karşıtı görür, tarihsel gerçeği ise idealize eder. Çalıştığım konuların hassasiyetinden dolayı bu daha bir hayatiydi. Bugün Türkiye'sinde, hassas konular ama özellikle Ermeniler meselesinde, kurgu gerçeğin önüne geçiyor. *Bellekten* dergisi başta olmak üzere resmi tarihyazımını şekillendiren kurumlar ve buna ek olarak devletlû tarihçilerin metinsel üretimleri tarihsel gerçekliği yansıtmaktan oldukça uzak. En makro kurgu olan “ulusal tarihyazım” yolunda gidiyorlar. Üstelik, resmi tarihi kurguculukla suçlayan muhalif ve revizyonist tarihçiler arasında bile, gerçeklikle bağdaşmayan kurgular öne sürenlere rastlanıyor; “ilk gece hakkı”, “Torosyan hatıraları” gibi... Şaşırmanın ikinci nedeni, çalışmalarımın çoğunluğu devlet merkezli bir tarih okuması olmasından kaynaklıydı. Osmanlı devletinin, İttihat Terakki Cemiyeti hükümetinin Ermeni politikasını işlerken, Müslüman halkın tepkisine ve mikro/yerel boyuta eğilmemiştım. İkisi aslında hem iç içe hem de farklı dinamikleri içermekte, farklı metodoloji gerektirmektedir. Oysa şimdi, bireysel bir edebi ürün/ görüşü değerlendirmek gerekiyor. Tek avantajı,

Kemal Tahir'in romanlarının, tarihsel roman olmasıdır. Her ne kadar, Alfred Döblin'in, “Tarihsel roman, ilk planda bir romandır, ikinci plandaysa tarih değildir” tesbiti haklı olsa da, tarihsel roman türünü bilinçli seçtiği için bir tarihçi tarafından incelenmeyi gerektiriyor. En nihayetinde, romanları, Köroğlu'nun belirttiği gibi, “tarih olmadığını, ama tarihin farklı ‘noktadan’ görülebileceğini” ortaya koyuyor.

OSMANLI/TÜRK ROMANININ SOSYAL VE SİYASİ YAPIYLA İLİŞKİLİ KARAKTERİ

“Bugüne kadar Türk romanının tam bir biyografisi yapılamadığı için (Solak) romanların etnik-dinsel çeşitliliği ne kadar iyi yansıttığı, hele gerçeklikle ne kadar örtüştüğünü, kesin bir biçimde belirlemek zor. Ancak, konuyla ilgili yapılan çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, Türk romanında azınlıkların yeterince yansıtılmadığı söylenebilir. Osmanlı'nın ve hatta Cumhuriyet'in içerdiği etnik-dinsel çeşitliliği hesaba kattığımızda, bu yetersizliği görebiliriz. Bunu “yok sayma” diye niteleyebilmek için tüm külliyatın araştırılmasını beklemek gerekiyor. Ancak, Osmanlı/Türk romanlarının daha çok İstanbul ve Balkanlar ve Batı Anadolu'da üretildiklerini dikkate aldığımızda, daha fazla sayıda romanda azınlıklara yer verilmesi beklenirdi. Bu noktada sanki edebiyat, siyasi/toplumsal/ekonomik homo-

jenleşmeden önce homojenleşmeye başlayan bir alan gibi gözüküyor. Etnik-dinsel çeşitliliği yok saymak sanki, edebiyat alanında başlamış gibi. İdeal ve milli toplum kurgusu, Cumhuriyet'i önceliyor gibi.

Azınlıklara yer veren romanlarda, azınlıkların nasıl yansıtıldığı ve gerçeklikle ne kadar örtüş-tüğünü yapılan çalışmalardan görebiliyoruz. Bu noktada hemen, Osmanlı-Türk romanının diğer ülkelerin milli edebiyatlarına benzer bazı "karakteristikleri" taşıdığı fark ediliyor. Öncelikle, azınlıkların aslı roman karakteri olduğu romanların oldukça sınırlı sayıda olduğu tesbit ediliyor; Ahmet Midhat'ın bir iki romanı dışında (Ayhan, 315-6). Ayrıca, meseleye azınlık açısından bakan roman sayısının da neredeyse hiç olmadığı tesbit ediliyor; Orhan Kemal'in *Baba Evi* romanı gibi istisnalar dışında (Atabağsoy, 272).

Gayrimüslimlerin ikincil ve hatta karşı karakter olarak yer aldığı çalışmaların çoğuysa, Atabağsoy'un belirttiği gibi, "egemen" in dilini metinlere tüm açıklığıyla yansıtan, hatta bunu yaparken "edebilik kaygısını tümenden bir kenara bırakan metinler"dir (Atabağsoy, 1). Diğer önemli karakteristiği, Ayalı'nın da belirttiği gibi, Türk romanının, "sosyal ve siyasal yapıyla oldukça ilişkili" olmasıdır. Bunun en önemli nedeni, genelde roman-siyaset arasındaki ilişki ve özelde Osmanlı/Türk romanının özgünlüklerinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı/Türk romanı, Tanzimat ve buna eşlik eden milliyetçi hareketlerin artış yaşandığı yıllarda doğdu. Nasıl bir toplum, nasıl bir millet gibi soruların dolaşımında olduğu, aydın ve örgütlerin, toplum ve milletin şekillendirilmesi gerekliliğini dillendirdiği yıllarda gelişti. Ayalı, ilk romancıların "dönemlerinin problemlerini yansıttıkları gibi, eleştiri ve öneriler de getir"diğini belirtir. Atabağsoy bunu bir adım daha ileri götürerek, "aydınlanma entelektüellerinin giriştiği toplum mühendisliği projesinin" bir parçası olduğunu ve bu nedenle, "Türk edebiyatında, yapıtın bir eğitim ya da ... bir propaganda aracı olarak görül"düğünü ileri sürer (Atabağsoy, 3). Bu yüzden romanların, modernleşen "Türk toplumuna ayna olma vazifesi de gör"düğü ileri sürülür (Akkaya, 66).

si, azınlıklara bakışındaki tarihsel değişimde de görülür. İlk romanlarda, azınlıklara daha fazla yer verilirken, sonraki romanlarda ise "Osmanlı toplumsal hayatındaki bu kozmopolitliğin ortadan kalk"tığı görülür. Bunun bir nedeni, siyasi olaylardan etkilenen Türk romancıların "azınlıklara yer vermek istememesi"nden kaynaklanır (Ayhan, 316). 20. yüzyılın başında, gayrimüslim azınlıklarla ilgili tutum, daha bir negatifleşir. "Üçkâğıtçı gayrimüslim karakter" yaratma noktasında ortaklaşan bir tutum görülür. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte yaygınlaşan yeni eşitlikçi hava içerisinde dahi Ahmed Midhat Efendi'nin *Jöntürk* eserinde, Müslümanları, gayrimüslim adetlerine özenmemeleri konusunda uyarması, ötekileştirmeye örnek olarak gösterilir. Asıl büyük kırılma, Balkan Savaşları sonrası yaşanır. Müslüman-Türklük vurgusu artar, gayrimüslimler "toplumsal anlamda güvenilmezlik ve ihanetle özdeşleştiril"ir (Atabağsoy, 271-2). Cumhuriyet romanlarında, azınlıklara bakış daha sertleşir. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda yaşananların etkisiyle "yerini etnik bir sorun olarak düşmanlığa bırak"ır (Gündüz, 2011: 438).

Her ne kadar politik gelişmeler anti-azınlık şiddeti artırsa da, barış zamanlarında yazılan romanlarda dahi, azınlık karşıtı söylemi, ama bu defa sosyal düzlemde görüyoruz. Politik gelişmelerden kaynaklı olan açık ve net bir biçimde negatif betimlemelerin, hatta düşmanlaştırmanın yerini, kapalı ve dolaylı biçimde, ama en nihayetinde toplumsal "öteki" olarak betimlemenin aldığını görürüz. Azınlıklar ya da yabancı karakterler olumsuz sunulur. Kesebir'in de belirttiği gibi, bununla, "okuyuculara nasıl olunmaması gerektiği mesajı verilir". Öteki üzerinden yasak/günah şeyler anlatılarak öteki, kötülüğün konu mankeni haline dönüştürülür. İkili işlevi olur. Hem "öteki" sosyal olarak ötekileştirilir; değersizleştirilir, aşağılanır ve düşman haline getirilir. Hem de, öteki yapmışsa, o eylemin kötü olduğu mesajı verilmiş olunur. Hatta bazı azınlıklar, *per se* negatifliği temsil eder. O'na negatif sıfat kullanmaya gerek yoktur. Bir roman kişisine Yahudi demek bile çoğunlukla kötü bir çağrışım yaptırır. Bu yüzden belki, Sacit Ayhan'ın belirttiği gibi, Yahudiler genelde isimsiz olur.

LEVENT GÖNENC

Ancak, Osmanlı/Türk edebiyatındaki azınlık karışıklığını, tamamen siyasete bağlamak yanlış olur. Çünkü böyle olsaydı, solcu, dinci veya laik yazarların eserlerinde keskin bir yaklaşım farklılığı olurdu. Ayrıca, Çingene ve Yahudiler gibi toprak ve hatta siyasi talepte bulunmayan azınlıklar da, ötekileştirilmezlerdi. Aksine, siyasi bir sorun yaratmasalar dahi romanlarda negatif tasvir edilegelirdiler. Son olarak, modern kimlik ve siyaset çağı olan Tanzimat öncesi metinlerde dahi benzer ötekileştirmelerin olduğunu görüyoruz. Mesela, eski kahramanlık hikâyelerinde, Rum kızı Müslüman olur ve Müslüman'la evlenir (Millas, 4-5). Karacaoğlan koşmasında “Hüsnü güzel ama aslı Ermeni” mısrası, Dadaloğlu'nun şiirinde “Ermeni'den casus oldu duydun mu?” mısraları da göz önüne getirilmelidir.

1896-1914 dönemi 56 romanı inceleyen Solak, Türk olmayan yabancıya “bir roman kişisi olarak yer verilmediğini” belirtir (s. 635). Yabancılarla gönül ilişkisine yer veren romanlarda Türkler genelde erkektir. “Gayrimüslim metresler, Türk aşığını... sömürür,... aldatur, ... terk eder” (s. 639) “Duygusal ilişki ve evlilikler ... bir problem olarak” işlenir (s. 640). Solak, kadınlara daha fazla yer verildiğini ve mesleklerinin de genelde metres, fahişe, tiyatro aktrisi olduğunu belirtir; “Tiyatroda nasıl ki Müslüman Türk kadını metres, dansçı,

fahişe gibi rollerde oynamak bir yana sahneye bile hiç çıkmamışsa, romanlarda da böyle tipler genellikle yabancıardan, özellikle azınlıklar seçilir” (Solak, 637).

Sacit Ayhan'ın tesbit ettiği gibi, Türk romanında azınlıklara atfedilen meslekler, “siyasi olayların etkisiyle” değişir. Mesela doktor tipleri, 1908 öncesi “iyi yetişmiş, işinin ehli, genellikle dışarıda okumuş” iken, Balkan kayıpları sonrası “saygın doktorlar yerini şarlatan” doktorlara bırakır. “Mesleğini iyi icra etmekten çok parayı ön planda tuttukları için kürtaj, bekâret iade etmek gibi yasal olmayan operasyonlara girişirler.” Mütareke (1918) sonrası ise “hain doktor” tipi ortaya çıkar. Bunlar “iyi yetişmemiş olmakla beraber mesleklerini özellikle Türkiye’de icra etmeleri için gönderilmiş” görevlilerdir! “Hastalarının iyileştigiine pek şahit olunmaz.” (s. 321) Hizmetçiler için de benzer dönüşüm olur... Ayhan'ın incelediği romanlarda hizmetçi sınıfından sonra en çok yer tutan kişiler hayat kadınlarıdır. “Genel olarak Avrupalılar özellikle Hıristiyan azınlıklar ilk romanlarda, âşık olunacak ya da geçici ilişki kurulabilecek kişiler olarak boy gösterirler” (s. 323). Romanlarda en çok yer verilen mekânlardan genelevlerin çoğunluğu Rumlar tarafından işletilir ve müşterileri de genelde Müslüman erkeklerdir (Ayhan, 331).

Gayrimüslim isimleri, çeşitlilik arz etmez ve bazı isimler sık kullanılır. Mesela, Rum kadınlar için Eleni ismi, en popüler olanıdır. Yüzlerce yıl birlik-telik sonrası, isimlerinin dahi bilinmemesi mümkün olmadığına göre böylesi davranış klişe isimlere başvurarak ötekileştirme amaçlı olduğunu düşündürür. Ama mesela, doğulu Müslüman isimlerinde böylesine tekrarlanan isimlere rastlanmaz.

Azınlık aksanlı konuşur, yanlış telafuz, komikleştirilir, negatif sıfatlar eklenir. Mesela Hüseyin Rahmi'nin *Metres* romanındaki Meryem Dudu, "kuryuk" (kuyruk), "örgenmek" (öğrenmek) gibi yanlış kelime telaffuzları, "korkoorsun" gibi şimdiki zaman eki kullanımı onun bozuk Türkçesinin bazı özellikleridir (Ayhan, 201).

Aslında sosyal ötekileştirmede başı Çingenerler çeker. Gayrimüslimlere kıyasla, romanlarda en sık yer alan ve oldukça negatif bir şekilde ötekileştirilenlerdir. Çingenerler'e yer veren 30 romanı inceleyen Kiracı kullanılan sıfatlar olarak, sadece biri olumlu, altısı nötr ama 15 olumsuz sıfat tesbit eder (Kiracı, s. 20). Diğer kimliklere oranla bu kadar negatif bakışın birçok sebebi vardır. Bunda, Çingenerlerin dışı çoğunlukla kapalı sosyal hayatlarının etkisi inkâr edilemez. Ancak daha önemlisi, Çingene'ye saldırmanın dayanılmaz hafifliğinden kaynaklandığını düşünüyorum. Aksi takdirde, Çingenerlerle ilgili ibareler neden daha sert ve sıklıkla kullanılmış sorusunun yanıtı irki bir cevap olacak, "gerçeklik" cevabı verilecektir. Aksine, bir ötekileştirme hiyerarşisinden kaynaklandığını düşünüyorum. Çingenerler'in sosyal ötekileştirmenin en dibinde olduğunu düşünüyorum. Hiyerarşiye de belirleyen, "kültürleri" dir.

Osmanlı/Türk romanlarının genel manzarası içinde Ermenilerin yeri, biraz daha farklı. Rumlar'dan sonra, en çok yer verilen gayrimüslim azınlıktır. Rumlar'a daha fazla yer verilmesinin nedeni, Rum nüfusunun büyüklüğünün yanı sıra, romanların çoğunun Osmanlı batısında yaşayan Türk yazarlar tarafından kaleme alınmasından kaynaklıdır. Üçüncü sıklıkta ele alınan azınlık Yahudiler'dir. Ancak, şahıs ismiyle anılan Yahudi'nin az olduğu dikkati çeker. Ayhan'a göre bu, "önemsenme"diklerinin kanıtıdır (Ayhan, 317).

Türk Bulgar çatışması dönemin pek çok romanda işlenir (*Mazlume, Üvey Valide, Zeyd-i Muteberreme, Müsebbib* gibi) (Solak, 459).

OSMANLI/TÜRK ROMANLARINDA ERMENİLERE BAKIŞ

Ermeniler ilk romanlarda, sorun çıkaran kişiler olarak yer almaz. Müslüman toplumla ve devletin siyasi yapısıyla Rumlardan daha fazla uyum içinde oldukları görülür. Bunun bir nedeni, onları önceleyen Rum isyanlarından dolayı, kendilerine "sadık millet" yakıştırmaları yapılmasıdır. Rumlar, ihanetçi diye sıklıkla yer alır. Ayhan'a göre, 1895 olaylarından önce romancılar tarafından olumsuz özellikleriyle ele alınmazlar. Hatta, Ermenilerin Türk komşuları sayesinde (*Üç İstanbul* gibi) 1895 olaylarından sonra hükümetin başlattığı soruşturma ve sürgünlerden kurtuldukları belirtilir: "Jönlere, Sürgün, Kesik Baş, Baba Evi gibi bazı romanlarda özellikle sürgündeki Ermenilerin, iki millet arasında herhangi bir anlaşmazlığın olmadığını gördükleri, gelinen durumdan her iki tarafın yöneticilerinin sorumlu olduğunu anladıkları ve bu yüzden büyük bir pişmanlık içinde oldukları gösterilmeye çalışılır" (Ayhan, 319). Konuyla ilgili en iyi çalışmalardan birini yapan Engin, Türk romanında Ermenilere bakışın "tarihsel gelişmelere (Ermeni isyanları, Osmanlı Bankası baskını, Dünya Savaşı gibi) paralel olarak değiştiğini" ileri sürer. 1970'li yılların romanlarında, Asala saldırılarının etkisiyle, "Düşman Ermeni" imajının daha da "keskin"leştirildiğini tesbit eder (s. 232). 1990 sonrası ise çeşitlilik artar. "Savunmacı" diye adlandırılan romanlar, soykırım iddia ve tartışmalarına cevap amacıyla kaleme alınmış intibas verir. Türklerle Ermenilerin "sorunsuz, dostça ilişkiler" içinde olduğunu, her iki taraftan kötü niyetli insanların bunu bozduğu ileri sürülür; Süleyman Sağlam'ın *Dağı Dağa Kavuşturan*, Yücel Çakmak'ın *Ahçık* romanları gibi, "tepkisel" romanlarda, Ruslar ve Fransızlarla olan işbirliğine, masum Müslümanları katledişlerine bolca yer verilir ve "düşman Ermeni" imajına odaklanılır. 1990 sonrası romancıları, Türk-Ermeni ilişkilerinde kimin nerede, ne derece hata yaptığı konusunda kesin, keskin yargılarda bulunurlar (s. 231).

KEMAL TAHİR'İN ROMANLARI VE SİYASİ MÜCADELESİ

Kemal Tahir (İsmail Kemalettin Demir, 13 Mart 1910, İstanbul - 21 Nisan 1973, İstanbul), bu ötekileştirici ve düşmanlaştırıcı akıma karşı kürek çeken nadir yazarlardan biridir. Bu istisnailiğinin en önemli nedeni, ideolojik duruşuydu. Sol muhalefetin en etkin olduğu yıllarda (1950-1980) yazdığı romanları, edebi iddiasının yanısıra, “sol hareket içinde yer alma çabasının da parçasıydı.” Taner Timur’un belirttiği gibi, salt edebiyatçılıkla yetinmemiş, “aynı zamanda bir tarihçi, bir düşünür olmaya çalış”mıştır (s. 190). En önemli gücü olan, kurgu ve gerçek tarihi bütünleştirme yeteneğinin yanısıra, dil ve üslubu da oldukça güçlüdür. Bunun nedeni roman öncesi, şiir ve hikâye denemelerinde bulunmasıydı (Kırıcı, 143). Bu, 1940 yılından sonra yazmaya başladığı romanlardaki sosyal, siyasal ve ekonomik tesbitlerinin edebi kalitesini artırıcı bir işlev görür. Gerçekten de tarihsel roman türüne sokulacak eserleri için, bir sosyal bilimci akademisyenden daha fazla, tarih-sosyoloji-siyaset araştırması yapar. Notlar çalışmasında görüldüğü gibi, kurgu romanlarını zengin bir tarihsel bilgi üzerinde inşa eder.

Tahir’in eserlerindeki kaliteyi sağlayan faktörlerden biri de, gazeteci geçmişi idi. O mesleğin gerektirdiği, vakayı olduğu gibi yansıtma gerekliliği, eserlerindeki meziyetini artırır. Eserlerinde yer alan mahpuslar arasındaki ilişkileri oldukça kameratif bir tarzda ve canlı bir şekilde gösterişinden anlarız (Ayalı, 197). Toplumunu da, tüm çıplaklığıyla yansıtması meziyetidir.

Cezaevleri, Tahir’in istisnailiğini sağlayan en önemli faktörlerden biriydi. Kırıcı’ya göre, Tahir’in sosyalist oluşu sürecinde, cezaevlerinin büyük tesiri olur. Çiçeği burnunda sosyalist, romanlarının çoğunu cezaevlerinde şekillendirir. 1938’de, Nazım Hikmet’le birlikte yargılandığı Donanma Komutanlığı Mahkemesi’nde on beş yıl hapse mahkûm edildiği için Çankırı, Çorum, Kırşehir, Malatya cezaevlerinde yatar. 1950 Genel Af Yasası ile özgürlüğüne kavuşur. Kesebir’in hikâyelerinde azınlıklara “insancıl” bakanların “hayatının herhangi bir döneminde yurt dışına çıkmış olanlar (Refik Halit, Halit Ziya, Sait Faik, Sabahattin Ali)”

olduğu yönündeki saptaması Tahir romanlarındaki cezaevinin etkisini anlamamızı sağlayacak önemli bir ipucu olabilir. Tahir’in uzun hapisliğinin ve Çorum ve Malatya gibi “sınır” bölgelerinde oluşunun eserlerine etkisinden bahsedilir. Bu, Ermeniler konusunda istisna oluşunun sebebidir. Yani, sadece siyasi/ideolojik değil, aynı zamanda mekânsal konumlanması da belirleyici olmuştur. Gerçekten de bugün bile azınlıklar konusunda konuşmaya açık kişiler arasında, ya yurtdışına çıkmış ya da cezaevi dahil benzeri baskılara maruz kalmış kişiler daha fazladır.

Roman yazma serüvenini gerçeklik üzerine kurmuş yazar, romanlarında kendi yaşamından izler de sunar. Gerçekten de, Tahir roman karakterlerini gerçek yaşamdan beslenerek oluşturur, roman karakterlerini yaşamışlıklarından ve gözlemlerinden yaratır. Romanlarının geçtiği yörelerdeki halkı romanlarında gerçekçi çizmesinin en önemli nedeni, cezaevindeki yöre insanlarıydı. Hapishanelerin “sosyal bir laboratuvar” işlevi görmesinin nedeni, hapishane ortamında insanın “bütün zaaflarıyla, muhtaçlıklarıyla, hırslarıyla... daha çıplak olarak” görünmesinden kaynaklanır (Ayalı, 197). Bence, tarihi ve toplumu da çıplak görmelerine yol açmış olabilir. Hapishane, Anadolu insanını en yakından inceleyeceğin, araştıracağın ve özelliklerini tespit edeceğin bir yerdir. Tahir, hapishanedeki suçluların çoğunun, bozuk iktisadi düzenin, bu düzenle bir şekilde işbirliği içinde olan dinin ürünü olduklarını düşünür (Ayalı, s. 198).

Tahir, romanlarında diyalogu ustaca kullanan yazarlardandır. Tahir’in “diyalog tekniği”ni eserlerinde bolca kullanması, onun toplumcu gerçekçi bir anlayışla yazmasıyla ilişkilendirilebilir. Roman kişilerinin konuşmaları, o kişilerin düşüncelerini doğrudan ortaya koyar. Yazar, diyaloglar vasıtasıyla kendi ana düşüncesinin savunuculuğu yapan bir kişiyle o düşünceye karşı çıkacak diğer bir kişiyi konuşturur kendi düşüncelerini haklı çıkartır. Kemal Tahir’in *Notlar*’ında belirttiği üzere, bir yazar kendi toplumunun sesiyle, kendine özgü bir üslupla konuşur. Buna göre yazar, kahramanları konuştururken kendinden ifadelerle onları konuşturur. Dolayısıyla bir romanda konuşan kahramanların dilinin, eseri meydana getiren yazarın

üslûbuna gönderme yapacağı ve onun karakterini ortaya koyacağı açıktır.

KEMAL TAHİR ROMANLARINDA AZINLIKLAR VE ERMENİLER

Türk edebiyat tarihinin “Milli Edebiyat” dönemi, azınlık ve yabancı düşmanlığının doruğa tırmandığı bir dönemdir. Bu dönem, özellikle ‘60’lı yıllarda, Tahir, farklı bir tarz tutturan nadir yazarlardan biri olarak öne çıkar. Üstelik, Ermeni kırımını gibi, Türk toplumu ve siyasetinin en hassas tarihi olayına, Belge’nin belirttiği gibi, romanlarında yer veren ve bunun yolunu açan kişidir (Belge, 62, 77). Gerçekten de eserlerinde, Osmanlı-Türkiye etnik-dinsel çeşitliliğini oto-sansür uygulamadan yansıtan, üstelik Türk romanlarının çoğunda rastlanan azınlık karşıtı söylemden kaçınır. Üstelik, birçok romanında Ermeni katliamına da değinmekten çekinmez.

Yorgun Savaşçı (1965) romanında, Vali Reşit’in intiharı ekseninde Ermeni katliamını ilk kez tartışmaya açar. Doktor Münür ve [Halil] Paşa Dayı, Reşit’in “kıyıcılığı”nı iki kez tartışır. Kapısını Reşit’e açmayan Doktor Münür, “İnsanlığı bırakıp canavarlığa geçiyorsun. Vardır elbette ileri sürecek özürleri... Bunların en başında kişisel çıkar aramadığı gelir. Vatan için yaptı yaptıklarını... Oturup uzun boylu düşündü, sorumluluğu bilinçle yüklenip çizgiyi geçti. Kollarını sıvayıp baltayı aldı eline, çoluk çocuk, genç yaşlı, kadın erkek ayrıntısı gözetmeden kesmeye girişti,” der. Halil Paşa ise, Reşit Bey’i savunur: “Vatanı tehlikede gördü. ‘Binlerce insanı kesecek kadar tehlike yoktu’ dersen, bak bu tartışılır,” der (*Yorgun Savaşçı*, 75, 112-113). Belge, *Yorgun Savaşçı*’daki bu diyalogları “girizgah” kabul eder ve diğer romanlarında tamamlandığını ileri sürer. Gerçekten de Tahir’in romanları, hem genel ve hem de Ermeni meselesi açısından birbirini tamamlayan bir karaktere sahiptir. Osmanlı’nın kuruluşundaki çok etnili, kültürlü yapıya işaret ettiği *Devlet Ana* (1967) romanında, iki Ermeni’ye yer verir. Osman Bey’in ulaklığını yapan Toros ile Karabet, Osmanlı beyliğine katkıları olan kişiler olarak gösterilir. *Kurt Kanunu* (1969) romanında, İttihatçılar’dan bahsedildiğinde, satır aralarında göndermelerde bulunur. Kara Kemal Bey, Emin bey’e “Abdülhamit

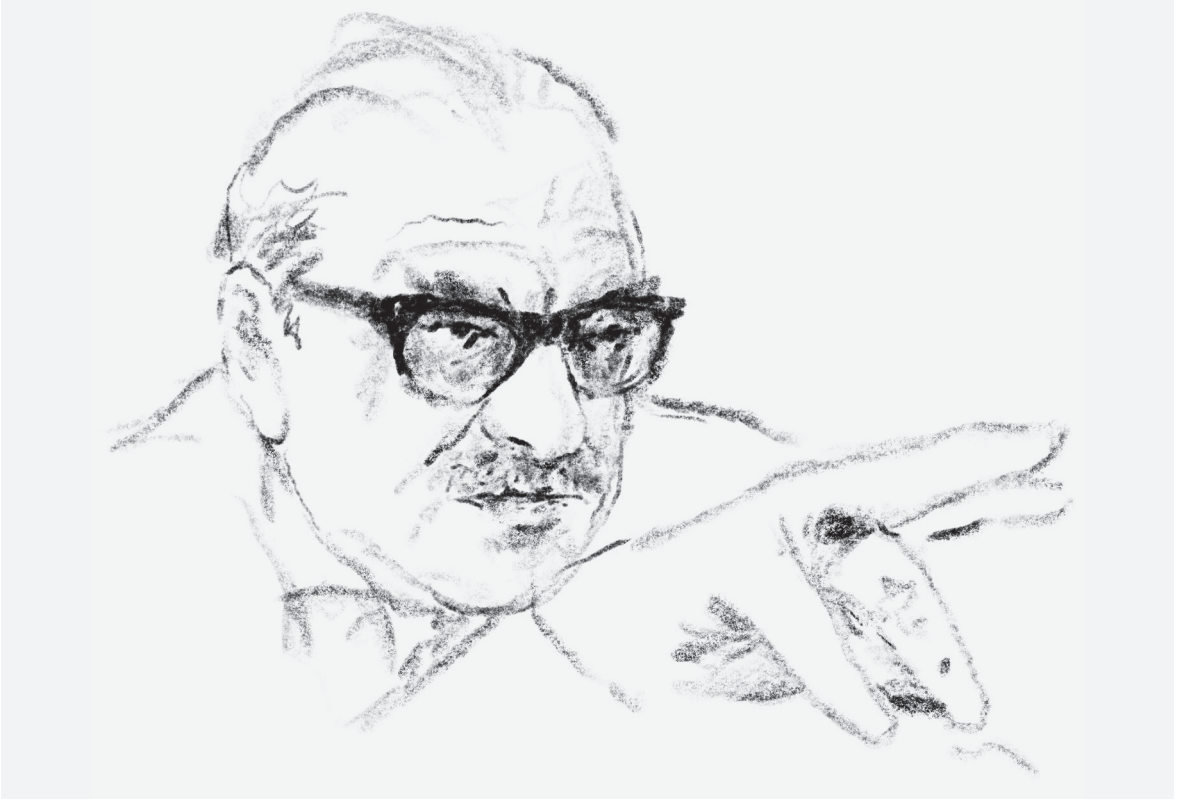
zamanının Ermeni kırımlarında, suç ortaklarımız Rus çarıyla İngiliz hükümetleridir. Bizim Ermeni kırımının baş suçlusunu da Almanlar... Akılları sıra, savaşı nasıl olsa kazanacaklar, Anadolu’ya Alman kolonileri yerleştirecekler... Çarşığı, gerek zenaat-kârlıkta, gerek ticarete Ermeniler tutmuyor mu?.. Kesilecekler ki, Almanlara iş alanları açılacak...” dedikten sonra tarihsel okumasını kendi İttihatçı dönemine getirir: “Bizim amacımız imparatorluğu kurtarmaktı. Her ne yaptıkta bu amaca varmak için yaptık. Siyasi cinayetler, kitle halinde katliamlar hep bu amaç için göze alındı... Cumhuriyetin karşılaşacağı en büyük tehlike nedir bilir misin? İmparatorluğu kurtarmak için bizim tasarladığımız çareleri yeni devlet için geçerli saymak...” (Tahir, *Kurt Kanunu*, 362). Ayrıca, mütareke sonunda da Ermenilere değinir, “Derken savaş sonunda memleketi bırakıp kaçmış Ermeni zenginlerinden büyük rüşvetler alınarak, mallarını satabilmek için bunların gizlice geri gelmelerinin sağlandığı ileri sürüldü” (Tahir, *Kurt Kanunu*, 138).¹ *Karılar Koğuşu* (1974) romanında, kadın mahkûm Gevre’nin kocası Abuzer Kılıç’, Ermeni mühtedisi (s. 351), üç çocuğuna bakmaya çalışan fakir bir hamaldır. Askerliğini tecil ettirmeye çalışırken, Vali’ye gelen bir telefon, Abuzer’in aslen Ermeni olduğunu bildirir. Abuzer valiye; babasını vurdukları zaman kendisinin yeni doğduğunu, Silo Ağa diye birisinin hem kendisini hem de annesini Müslüman ettiğini, anasını da babasını tanımadığını söyler. “Eşhed” getirerek “ben müslümanım” der, ama vali “gâvur” demeye devam eder. Meseleyi anlattığı arkadaşına; “Bu Müslümanlık ne biçim şey... Hazreti Ali zamanında kelimeyi şahadet getireni Müslüman sayarlarmış... Şimdi anasından Müslüman doğanı kabul etmiyorlar” (s. 346) diye serzenişte bulunur.

Kemal Tahir, *Büyük Mal ve Bir Mülkiyet Kalesi* ve kısmen de *Namusçular* romanlarında, Ermenilere ve katliamlara genişçe yer verir.

NAMUSÇULAR (1974)

Namusçular romanında, seferberlik döneminden bahsedildiği sırada söz Ermeniler’den açılır. Ro-

1 İlginç olan Tekin yayınları bu alıntıyı romandan çıkarmış, bkz. 6.baskı, 2001.

DENİZ KARAGÜL

man, Malatya hapishanesindeki namus cinayeti işlemiş mahkûmların anlatımlarından oluşur. “İstanbullu” gardiyan, “Seferberlikte jandarmalık etmiş, Muş’taki Ermeni kıtalinde” yer almış, “eline geçirdiği zengin bir Ermeni’nin güzel kızı”nı “Müslüman edip nikâhlanmış, Ruslar bastırınca alıp bu tarafa kaçırmıştı”r (s. 236). Romanın en önemli karakteri Mazmanoğlu Hacı Aptullah, kendi geçmişinden bahsederken, babasının ne kadar yufka yürekli olduğunu göstermek için Ermeni katliamına değinir:

Millet seferberlikte, Ermeni keserken anam demiş ki, Herif sen de gâvur kes.. Sevaptır. Sen erkek değil misin? Herkes Gazi oldu, demiş. Babam bir sabah, gün ışıırken eline komşulardan bir kılıç alıp Ermeni kesmeye gitmiş. O zamanlar Ermenileri mahpushaneye doldurmuşlar. Karılar, çocuklar akşamları kaplarla sinilerle yemek getiriyorlar. Gardiyanlar yemekleri alıyorlar. Gün doğmadan Ermenileri yirmişer, otuzar yallah, Bey dağına... Derelerde kesmeye. Malatyalı da sevaptır diyerek gâvur kırmaya gidiyor. Babam bir sabah, anamın zoruyla kılıç elinde yola çıkmış. Gâvurların kolları

iplerle bağlı. Fazladan birbirlerine de bağlamışlar. Ağlayan hangisi, yalvaran hangisi... Babam bir müddet peşleri sıra gitmiş. Yarı yolda: Ben bu halı edemem. Gazilik de olmayıversin... demiş, geri dönmüş. Yüreği işte bu kadar yufka (s. 298).

Aptullah’ın annesi Karı Bey ise, bunların nedeni olarak devleti değil “gâvurlar”ı işaret eder:

“Ermenistan tarafından ayağıyla geliyormuş bu çekirge ... Adam yiyen cinsi imiş bu çekirge ... Haydi babayiğitler... Analar, bacılar, kardeşler... Dini bir uğruna çekirge kırmaya.” İşte o sene ekmek yıldız çıktıydı. O zaman “Afet gavurlardan oldu,” dediler. Harp gavurlardan olmuştu. Ermenileri kestiler de millet biraz ferahladıydı. Şimdi içimizdeki gavurlar bizim gavurlar. Şapkayı giydik. Karılar çıplak geziyor. Namus kalmadı. “Bu seferki afet ötekinden beter olacak,” demiş (s. 288-289).

BİR MÜLKİYET KALESİ (1977)

Kemal Tahir’in ölümünden sonra yayımlanan *Bir Mülkiyet Kalesi* (1977) romanının başkahramanı Mahir Efendi II. Abdülhamit’in saraydaki marangozlarından biridir. Saray cariyelerinden Canseza

ile evlenir. Balkan ve Çanakkale Savaşları, ardından Milli Mücadele'ye katılır. Çanakkale Savaşı'nda dost olduğu Ermeni sertabibinin peşinden Burdur'a tayinini çıkarır. Ermeni, Mahir Efendi'nin atandığı sevkiyat müdürlüğüne (Ermenilerin sevkiyatını da hatırlayın) gitmeyi kendisiyle Burdur'a tayin çıkarmasını ister. Mahir Efendi de Ermeni yardımcısını takip eder.

Tahir'in Ermeni Sertabib ile çizdiği portre, diğer Türk romanlarının çoğuna zıttır. Akıllı, işini iyi yapan, sadık, namuslu ve milliyetçi olmayan biridir. "Sadık Ermeni" klişesini çağrıştıracak düzeyde sadık bir sertabib karşımıza çıkar. Sertabib o kadar işini iyi bilmektedir ki, yolları ayrıldıktan sonra Mahir efendi, beceriksiz, iş bilmeyen insanları gördükçe, "Ermeni mermeni" ama "mum yakıp aramağa başla" nacak kadar Sertabib'in eksikliğini hisseder (s. 201). Sertabib Ermeni, oldukça sadıktır! Sadık olduğunu her an ispatlamaya çalışır. Mesela, kendi Alay kumandanları, her Osmanlı zabitanın *Harp Mecmuası*'na abone olmak zorunda olduğunu belirttiğinde, Ermeni sertabib derhal "cüzdanına saldırıp bedelini" öder. Mahir Efendi ise, hayatında ismini duymadığı ve "askerliğe ait bir alet" olduğunu sandığı mecmuaya abone olur, "Gavur doktordan" geri kalmamak için... Sertabib Ermeni, oldukça Türk severdir! Sertabib, Mahir Efendi'ye şöyle der:

... Vatansız insan çok görülmüştür ama, sen hiç insansız Vatan gördün mü? Siz Türkler bunu anlamazsınız... Orduda bir katır ölür yer yerinden oynar, Mehmetçiğe geldi mi, künyesini kapar, leşini bir çukura atarlar. Ben, bir tüfek kundağı için üç kişiye meydan dayağı atıldığını gördüm... Yani tüfek kundağı çok olsa da onu dikkatsizlikle kıracak adam bulunmasa... Ben Ermeniyim, belki kendi işime geldiği gibi düşünüyorum (s.197).

Sertabib Ermeni, Türk sever ve doktor olmasına rağmen, bunun da şüphyle karşılaşacağını bildiği için son cümleyi eklemiştir!

Ama romanda en çarpıcı diyalog iki kadın arasında geçer; Mahir Efendi'nin karısı Canseza ve Ermeni hizmetçisi. Canseza "93 Muharebesi'nde Kafkasya'dan muhacir gelip Adapazar havalisine yerleşmiş bir Abaza kabilesindendi. Altı yaşında esirciler tarafından asırılıp İstanbul'a getirilerek

saraya satılmıştı." Burdur'da hizmetçi aldığı kadınsa, "tehcirden her nasılsa kurtulmuş bir Ermeni" dir. Canseza, bir sabah Ermeni hizmetçiyi, "Müslümanlar gibi secde ederken" görür. Yani, Müslüman olma beklentisi içinde bir Canseza karakteri çizilir. Ermeni hizmetçinin de eşi askerdir. Bu ikili arasında çarpıcı bulduğum diyalogun asıl konusu aslında Şark cephesinden gelen Kürt mültecileridir. Bunlar, "Ev, bark, topraklarını "yüzüstü bırakarak sırtlarına sardıkları, pis yorganları ve yorganlardan daha pis çocuklarıyla" ve erkekten yoksun çoğunluğu kadınlar," olup "[b]oş Ermeni evlerine yerleştiler. ... Aptesane bilmez olmalılar ki avlular artık bok kokusundan geçilmiyordu. ... Hükümetin verdiği bir haftalık erzakı üç günde bitirmekteydiler." Diğer günler ise, "Kürt kadınlar bedenini askerlere ekmek karşılığında "alışveriş" içindelerdi. ... Küçük Kürt çocukları annelerine bir şey yapılıırken artık ilk zamanlarda olduğu gibi ağlaşmıyorlardı. Kurnaz kurnaz gülümseyerek seyretmeyi öğrenmişlerdi. Bütün bu acayip boğuşmanın sebebi olan ekmek ekseriya kenara bırakılıyordu. Çocuklar bunu bir koşu kapıp kaçmayı da nihayet akıl ettiler."

Ermeni hizmetçi ve Canseza arasında diyalogun başlamasının nedeni, Canseza'nın küçük oğlunun da bu "toplu zina"ya katılması, bir Kürt kız çocuğuyla oynaşmasıdır. Civardaki, "çocuklar da lezzetini duydukları fakat mahiyetini anlayamadıkları bu oyuna" katılmıştır. Üzülen Canseza'yı Ermeni hizmetçisi teskin etmeye çalışır: "– Ermenilere yaptıklarının cezasını çekiyorlar hanım! dedi, bize onlar böyle yapmışlardı. Fazladan hepsini de öldürdüler," der ama ardından da çelişkinsini gösterir; "Ama, ne değeri var... Bu hale gelmekten se ölmek daha iyi ..." diye ekler. Bunu derken de rahatsız olmuş olacak ki, meseleyi erkeklığe bağlar. Askerdeki kocasının da "Belki bir başka memlekette, o da başkalarının namusunu kirlet"tiğini ekler. Nihayetinde, Canseza ve Ermeni hizmetçisi, tüm erkeklerin aynı olduğu noktasında birleşir: "Erkekler adam olmazlar ki ... Çocuk kadar bile akılları yok ..."

Ermenilerden son bahis, Birinci Dünya Savaşı sonundaki Burdur tasviri sırasında yapılır. Osmanlı devleti yenilmiş, Kürt mülteciler "geldikleri yere

dönmüş”, Burdurlular gelenleri karşılarken ikiye bölünmüştür; Ermeni ve Türkler:

Tehcirden nasılsa kurtulup birer köşeye sinmiş olan Ermeniler, birdenbire meydana çıkmışlardı. Türkler hem harp kaybettiklerinden hem de komşuların şehitlerini düşündüklerinden askerden gelenleri o kadar şatafatlı karşılamıyorlardı. Fakat Ermenilerde bilakis harp kazanmış gibi bir hal vardı. Her asker şehre bir muzaffer kahraman gibi giriyordu. Geceleri meşaleler yakan kadınlar, çığırarak mahalleleri dolaşıyorlar, senelerdir konuşmamaya dikkat ettikleri lisanlarını inatlarına yüksek sesle haykırıyorlardı. Zabıtların yanında, yolu tek başlarına çıkartamayacaklarından korkarak kalmış tek tük emirberler, artık destileri alıp çeşme başlarına gidemez olmuşlardı. Askerden dönen Ermeniler, nerde bir üniforma görseler, şimdilik lisanen hakaret bırakmayıp yapıyorlardı (s. 240).

BÜYÜK MAL (1970)

Anadolu köylüsünün son 150 yılını işleyen roman üçlemesinden (*Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu*), sonuncusu olan *Büyük Mal* (1970) romanı, 1930’lar Çorum’unda, Sülük Bey ile Çakırkâhyalardan Kenan arasındaki iktidar rekabetini işliyor. Bu nehir roman dizisini Çorum cezaevindeki yıllarında derlemiştir. Ermeni roman kişisinin olmadığı *Büyük Mal*’da Ermenilerle ilgili anlatımlar, genelde Sülük Bey’in ağzından aktarılır.

Roman, “Doğu’dan göç etmiş fakir bir Kürt olan Kara Abuzer (Sülük bey) ve ailesinin köyün mukteditleri arasına katılma hikâyesi”dir (Uslu, 2021: 394). 1917’de Çorum’un dışına (bir kısmı da Ermeni mahallesine/evine) yerleştirilen şark mültecileri Kürtler, “Göçmen oldukları için askere alınmamışlar, üremeyi sürdürmüşler, gece gündüz ara vermeksizin buna ayrıca gayret de etmişlerdi,” Bu yüzden 44 hane 15 yılda (1932) 82 haneye yükselmiş. “Hükümetin her çeşit denetimi dışında kendi yasalarına göre enikonu bağımsız yaşıyordu...” Daracık ve labirent yolları, bitişik evleri, kale gibi hane duvarlarıyla, gizli kapıları ve yeraltı geçitleriyle ... ve hepsi birbirine akraba olduğu için devletin bile giremediği bir mahalle olur.” “Esrar-afyon karşılığında, tütün ve cigara kağıdı kacakçılığı yapıyorlardı.” ... “Bu göçmen mahallesi zamanla, Çorum’a hükmeder.” “Göçmen beylerbeyliğini”

Kavat Abuzer yapar, ölünce yerine oğlu Sülük bey geçer. İktidar mucadelesine giriştiği Kenan’ın Ermeni katliamındaki rolünü duyunca, o güne kadar sadece sarhoşken anlattığı rolünü Sülük bey, Pomak polis Cihangir’e anlatır. Yakup Cemil’in Çorum’a, yanında hapisten salınmış kriminallerle gelip onu göreve çağırışını şöyle aktarır:

Padışah fermanı ve de Enver Paşamızın emridir, Ermeni’nin ingilizle ve de Moskofla sözü bir ettiği anlaşıldı. Bunların niyeti, İngiliz alttan, Moskof üstten vurup Osmanlı’yı kötületip sürüp geldiklerinde “Bre urun” diyerekten bir gece apansız Müslümana saldırıp bizi bire kadar doğramaktır. Bu sebeple hükümetimiz bunlara “sür emri” çıkaracaktır. Hükümet olduğundan ancak “sür emri” çıkarabilip “vur emri” çıkaramamaktadır... Hükümet kısmının sürgün zagonunu kendiniz bilmez değilsiniz. “Malı senin, canı senin, ırzı bile senin, bir kemiği benim, o da meydanda kalırsa” hesabıdır.

Cihangir, bunun soruşturmaya yol açacağını söylediğinde, “böyle hayırlı işlerde sorgu-sual mi gelebilir? ... Ne zaman bu Ermeni kırımı lafı açılrsa, hepsi, “Çok yaşa! Şanlı vatan hizmetidir...” der. Cihangir ikna olmaz; “Olur mu efendim karıyı çocuğu kesmek zagonunda hükümetin?” Sülük geri kalmaz, “Osmanlı, adem kırımı gerekti mi, gavur-Müslüman hiç ayırmaz arkadaş... Osmanlı, tacı-tahtı, başındaki devleti vartada gördü mü, kudurur. ... Bu Osmanlı’da öz Türk kırımları görülmüştür...” der (s. 102-103). Kenan’dan daha fazla Ermeni öldürdüğünü ima etmeye çalışırken, farkını belirtmekten de imtina etmez: “benimki az biraz olduysa da, gönlüyle oldu. O zaman bizim yakışıklılığımız yaman ki...” Oysa Kenan, Kirkor Efendi’yi Hatap Boğazi’nde öldürtmüş, karısı Agavni ile de evlenmiş, ama sonra “Çorum’un rezil takımı Ermeni saklama meselesini ortaya atınca” (s. 123) onu da “sepetlemiştir”.

Ancak, Sülük Bey, Atatürk’e suikast düzenleyen organizasyonla ilişkili olduğu şeklinde hükümete ihbar edilir. Askeriye müfettişi, Kürt olduğunu ve bununla gurur duyduğunu ayan beyan dile getirdiğini ve bu yüzden Şeyh Said ile ilişki kurup kurmadığını sorar. Sülük bey, Dünya Savaşı sırasındaki sadakatini kanıt gösterir: “Bizim çok yararlılığımız dokunmuştur milis askerliğimizde... Hükümetimizin defterinde kayıtları vardır. Biz başa çıkardık,

buranın Ermeni kırımını hiç sızıltıya meydan vermeden,” Müfettiş, öldürdüğü adam sayısını sorunca, “ Sayısı mı olur gavurun kırım sırasında müfettiş bey? Bize sayıyla vermediler ki...” der. Ancak, geçmişten devşirmeye çalıştığı sadakati yeterli olmaz. Müfettişin etkilenmediğini görünce farklı konuşmaya başlar: “Hükümetimizin emriyle girdik biz bu işe beyim ...” der. Sorusturmadan çıktığında kendisini bekleyenlere ise farklı konuşur. Müfettişin davranışlarını sorgular; “Seferberlikte Enver Paşanın kestiği Ermeniye Cumhuriyet’te Kemal Paşa arar mı? Arar arar arkadaş!” Müfettişin huzuruna tekrar çıkarılınca, devletin her şeyi kayıt altına aldığı ve yeri gelince hatırlattığını anlar:

Boşuna debeleniyorsun Sülük Bey. Buraya geldiğinden beri, kırk yıla yakın, hükümetin gözü üstünüzdedir. Emniyetlerde dosyalarınız, fişleriniz vardır. Kıyıcı adam olduğun Ermeni kırımında anlaşmıştır. Rejim düşmanı olduğun, Çapanoğulları ayaklanmasından, Serbest Parti’den belli... Ayrıca suikast işlerine yatkınlığını da Yakup Cemil olayı meydana koymakta... Gel beni boşuna uğraştırma!

SONUÇ

Kemal Tahir, Osmanlı/Türk romanının sicili dikkate alındığında, önemli bir istisnadır. Gayrimüslim azınlıklara, nüfuslarının büyüklüğü ve tarihsel ilişkilerin derinliğiyle kıyaslanmayacak derecede az yer veren, verdiği de sosyal olarak ötekileştiren ve siyaseten de düşmanlaştıran bir roman geleneğinin istisnasıdır. Geleneğin dışındadır ve hatta buna karşıdır. Azınlık şahısları “kötü ve olumsuz olanın temsilcisi” (Solak, 443) olarak betimleyen geleneğe ters biçimde, kötülüğü sadece gayrimüslimlere atfetmez ve bir kimliği romanların kötü adamı olarak işlemez. Hatta Ermenileri sosyal düzlemde, mesela Sertabib gibi, pozitif, belki biraz abartarak, her Türk’ün olması gereken bir karakter olarak aktarır. Belge’nin de belirttiği gibi, “Kemal Tahir’de çeşitli etnik önyargılar görmek mümkündür, ama bilinçli ve sistemli bir zenofobi yoktur. Ermenilere ise özellikle sempati duyar.”

Tahir, romanlarında ideal bir toplum kaygısından çok, mevcut olamı yansıtmayı amaçlar. İdeal beklentiyle romanını ele alan okuyucu, bu yüzden şaşırır. Kendi kimliğinin idealize edilmeyişi karşısında hayal kırıklığına uğrar ama tesellisi, diğer

kimliklerin de idealize edilmemesinde olur. Yeri geldiğinde etnik-dinsel kimlikleri roman kişileri arasına katar. Üstelik, katliam ve cinsellik gibi siyasi ve toplumsal düzlemdeki hassas konuları da işlemekten çekinmez. Tabusu olmayan biridir, ama bunu da sınırsız bir özgürlük şeklinde kullanmaz, abartıya kaçmaz. Roman karakterleri de, idealize edilmemiştir. Kahramanları mutlak iyi değil, kötülükleri de mutlak kötü değildir. Çıkarımı maksimize etmeye çalışan insanlardır. Gerçek hayatı yansıtır. İdeal tiplerden çok, hataları ve eksiklikleriyle roman tipi yaratır. Daha da önemlisi, etnik-dinsel anlamda da bir homojenlik kurgulamaz. Roman-daki tiplerin önemli bir kısmı, göçmen, mülteci, ve melez kimliklere sahiptir. Kiminin eşi, dostu, ebeveynleri veya ataları farklı kimliklerdendir. “Melezler”, saflardan daha fazladır. Osmanlı/Türk romanının yok saydığı hatta tersini iddia ettiği Ermeni katliamına da Tahir çekinmeden değinir. Ancak bunda da mutlak mağduriyet betimlemez. Resmi tarihyazımının iddialarına da bir başka bölüm veya diyalogda yer verir: Katliamı Kürtlerin yapması, büyük güçlerin maşası olmaları, arkadan vurma ve Müslümanları katletme planları (bir anlamda Ziya Gökalp’in ileri sürdüğü karşılıklı katliam) gibi noktalar...

Ermenilere *Büyük Mal* ve *Bir Mülkiyet Kalesi*’nde yer veriş bir tesadüf değildir. 1950-1960’larda sol, emek ve sermaye çelişkinin yoğunlaştığı, burjuvazinin mübadil, muhacir, Rum ve Ermeniler’den devşirilen mallardan peydahlandığı ortamda, burjuvazinin palazlanmasının gerisindeki etnik çatışmaları sorguluyordu. Osmanlı sonrası sınıfları yaratan etmenlerden biri, “göç hareketleri” sonucu metruk hale gelen sermayeydi. Sahipsizleşen sermayeye çökenleri sorgulamak için malı mülkünü sorgulamak ve en nihayetinde tarihsel göç ve katliamları sorgulamak gerekiyordu.

Üstelik, Ermenilere ve katliamlarına en çok yer verdiği *Büyük Mal* ve *Namussuzlar* romanları Çorum ve Malatya gibi stratejik bölgelerde geçer. Bu cezaevlerindeki uzun hapisliği, Ermenisizliğin etkisinin yoğun yaşandığı yerler oluşu açısından önemlidir. Stratejik bölgeler çünkü Çorum, Birinci Dünya Savaşı’nda sınır bölgesi haline dönüşmüş, en trajik olayların yaşandığı bölgeydi. Malatya

ise, Ermenilerin yoğun olduğu bölgelerden biri ve eksikliklerinin 1950'li yıllarda dahi yoğun olarak hissedildiği bölgeydi.

* * *

Son nokta Kemal Tahir'in Türkiye'de geniş kesimler tarafından sahiplenilmesinin bence bir nedeni, Osmanlı kozmopolit aydını gibi olmasından

kaynaklıdır. Cumhuriyet'in ilk aydını olmadığını belki, hem tarihsel hem ideolojik anlamda, Osmanlı'nın son aydını olmayı seçmiştir... Romanlarında da tarihe gitmiyor aslında, zaten o tarihte yaşıyor ve o tarihten yazıyor. Mekânı cezaeviyken kendisine, imparatorluk bireyi ve kozmopolit toplumun bir bireyi olmak daha cezbedici gelmiş olabilir.

KAYNAKÇA

- Atabağsoy, Naim, "Türk Romanında Gayrimüslime Bakış (1900-1960)", Bilkent Üniversitesi, yayımlanmamış doktora tezi, 2015.
- Ayhan, Sacit, "Türk Romanında Azınlıklar (1872-1950)", yayımlanmamış doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2008.
- Balcı, Dilara, *Yeşilçam Sinemasında Gayrimüslim Temsilleri (1960-1975)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2011.
- Bali, Rifat N., "Sabetaycılar Hakkında Milliyetçi Şiirler", *Tarih ve Toplum*, sayı 223, Temmuz 2002, s. 44.
- Belge, Murat, *Edebiyatta Ermeniler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Engin, Ertan, "Türk Romanında Ermeniler (1874-2010)", yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2010.
- Gündüz, Osman, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2011, s. 399-544.
- Kacıroğlu, Murat, "Türk Romanında (1923-1980) Ermeni İmgesi ve Türk-Ermeni İlişkileri", *Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri*.
- Karakoç, İrfan, "Ulus-Devletleşme Süreci ve Türk Edebiyatı'nın İnşası (1923-1950)", yayımlanmamış doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, 2012.
- Kesebir, Ensar, "Türk Hikâyesinde Azınlıklar ve Yabancılar (1923-1950)", yayımlanmamış doktora tezi, Onsekiz Mart Üniversitesi, 2014.
- Kıracı, *Edebiyatta Çingeneler*, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2019.
- Kırcı, Doğan, "Kemal Tahir'in Romanlarında Bir Üslup Ögesi Olarak 'Diyalog'", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2020.
- Köroğlu, Erol, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Millas, Herkül, *Türk Romanı ve Öteki - Ulusal Kimlikte Yunan İmaji*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Sakarya, Yasemin U., "Güz Sancısı Romanında Ötekileştirilemeyen Azınlıklar", *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2020; 2(1): 35-55
- Solak, Ömer, "1896-1914 Yılları Arasındaki Türk Romanında Yabancılar ve Azınlıklar", yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2004.
- Tahir, Kemal, *Büyük Mal*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2008 [1970].
- , *Karılar Koşuşu*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2008 [1974].
- , *Kurt Kanunu*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2016 [1969].
- , *Bir Mülkiyet Kalesi*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2005 [1974].
- , *Namusçular*, İstanbul: İthaki Yayınları [1974].
- , *Notlar: Osmanlılık/Bizans*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.
- , *Yorgun Savaşçı*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2007 [1965].
- Timur, Taner, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Ankara: İmge Yayınevi, 2002, s. 190.